

**Els escultors Lluís i Francesc Bonifàs
i Massó. El retaule major de l'església
parroquial de Sarral (1774-1801) i
altres notícies sobre la nissaga dels
Bonifàs**

Sofia Mata de la Cruz

Jordi París i Fortuny

• **Els escultors Lluís i Francesc Bonifàs i Massó.**
• **El retaule major de l'església parroquial de Sarral**
• **(1774-1801) i altres notícies**
• **sobre la nissaga dels Bonifàs**
•

• Sofia **Mata de la Cruz**

• Jordi **París i Fortuny**

• *smata@tinet.org - *museu@valls.cat

• **Resum:** el 1774 l'escultor Lluís Bonifàs i Massó va dissenyar el retaule major de l'església parroquial de Sarral, dedicat a Santa Maria Assumpta. De la part escultòrica se'n va encarregar el seu germà, Francesc Bonifàs i Massó. Però en 1801 un incendi fortuït va destruir l'obra. S'aporten també altres dades sobre la nissaga dels escultors Bonifàs, actius a Catalunya entre el segle XVII i l'inici del XIX.

• **Paraules clau:** Sarral, escultura barroca, Lluís Bonifaci, Lluís Bonifaci i Sastre, Lluís Bonifàs i Massó, Francesc Bonifàs i Massó.

El retaule major de l'església parroquial de Sarral

L'església parroquial de Sarral ha tingut una història molt atzarosa. El primer temple romànic, construït al final del segle XII, va ser destruït l'any 1464, quan la vila fou ocupada per les tropes de Joan II; només es conserva el timpà de la porta. Poc després es va construir una nova església, aquesta d'estil gòtic. Durant la Guerra de Successió va quedar molt afectada, de tal forma que en 1748 es va iniciar la construcció d'un nou temple barroc, que va quedar enllestit en 1757.¹ Uns anys després es va decidir la realització d'un nou retaule major.

Durant un lapse de temps de vint-i-cinc anys, entre el 1774 i el 1801, l'església parroquial de Sarral va poder comptar amb un retaule major, dedicat a Santa Maria Assumpta, que alguns testimonis contemporanis descriuen com a «magnífic». Sens dubte, el retaule havia de ser magnífic, ja que va ser dissenyat per la personalitat més destacada de l'escultura barroca catalana del moment, Lluís

Bonifàs i Massó (Valls, 1730-1786). Format en el taller familiar de Valls, població on va tenir l'obrador, treballà arreu de Catalunya i fins i tot a fora. Va ser el continuador d'una nissaga d'escultors que s'estén des del segle XVII fins a l'inici del XIX. L'iniciador havia estat Lluís Bonifaci, nascut a França (Tolosa de Llenguadoc o Marsella), establert a Barcelona i mort a Riudoms en 1697. El seguí en l'ofici el seu fill Lluís Bonifaci i Sastre (Barcelona, 1683-Valls, 1765). A aquest, al seu torn, l'ajudava el seu fill Baltasar Bonifaci i Anglès (Valls, 1709-1747), la mort prematura del qual va deixar orfes els seus fills Lluís Bonifàs i Massó (Valls, 1730-1786) i Francesc Bonifàs i Massó (Valls, 1735-Tarragona, 1806), que es van formar amb l'avi i que conformen la darrera generació d'escultors de la família. La producció escultòrica d'aquesta nissaga palesa no només la seva gran qualitat tècnica, sinó també una formació sòlida en l'obrador familiar i una clara inquietud per assolir l'excel·lència, que explica la fama de què gaudiren en el seu temps i l'extensió dels seus treballs a moltes poblacions de Catalunya.²

Lluís Bonifàs i Massó va ser, potser, el més cèlebre de tots ells. La seva merescuda reputació se sustentava en una instrucció i una tècnica impecables, en un taller molt actiu al qual s'hi dedicà intensament, però també en unes premisses notables, com són l'originalitat iconogràfica i la lluita per la dignitat professional, ja que va ser un artista que abandonà la tradició artesanal i que arribà a ser membre de l'*Academia de Bellas Artes de San Fernando* de Madrid.³

El disseny del retaule l'havia concertat Lluís Bonifàs abans del sis d'octubre de 1774 amb el rector de Serral, Mn. Jaume Pinyes, que li va pagar 75 lliures per la seva feina. Un cop acceptada la traça de l'obra, no podia ocupar-se de la part escultòrica perquè es trobava treballant a la Seu Nova de Lleida, on tallava el nou cadirat del cor. Així que va traspassar l'encàrrec del retaule de Serral al seu germà Francesc.⁴ Aquesta circumstància queda reflectida al *Llibre de Fenyas* de Lluís Bonifàs: «Tinch rebut del Sr. Dn. Jauma Pinyas Rector de la Iglesia de la vila de Serral, 75 lls. las quals son per aver fet la Trasa del Retaula Major de sa parroquial Iglesia. Y lo Retaula Major lo Conserta mon Germa Dn. Fran(ces)ch Bonifàs. Y prengua per Conpany Isidro Aspinal Esculp^o en la Mateixe Vila. Y lo Consertaren per lo preu de 6200 lls; vui a 6 de octubre de 1774».⁵

La trajectòria vital i professional de Francesc Bonifàs i Massó va quedar fortament marcada per l'entorn familiar. Va créixer en un ambient favorable a la dedicació a l'escultura, per a la qual estava també notablement dotat, però amb la dificultat d'haver-ho de fer a l'ombra del seu famós germà Lluís. La instrucció de Francesc al taller

de Valls es completà amb un curs de formació el 1754 a Madrid, a l'*Academia de Bellas Artes de San Fernando*, entitat de la qual arribaria també a ser membre. Francesc s'instal·là professionalment a Tarragona el 1755. El seu taller no competia amb el del seu germà, sinó que tots dos col·laboraven amb certa freqüència, com en el cas del retaule de Sarral. Durant uns anys, el taller de Francesc fou molt pròsper. Contractà pel seu compte obres a poblacions del Tarragonès, el Baix Camp, l'Alt Camp, el Priorat, la Conca de Barberà, l'Urgell, el Garraf, etc. En total, se sap de trenta-sis obres documentades, una part de les quals li van ser encarregades mitjançant la intervenció del seu germà. Així mateix, era un notable dibuixant; alguns dels seus dibuixos serviren per il·lustrar publicacions, com els que va fer d'alguns elements romans de Tarragona.⁶ Però al final de la seva vida, després de la mort del seu germà Lluís, que sempre l'havia protegit, es va iniciar una davallada en els encàrrecs; a més, el canvi en els gustos artístics, amb l'entrada del corrent neoclàssic, van ser l'origen de la decadència de Francesc. Els seus projectes eren rebutjats i no tenia encàrrecs. Les dificultats econòmiques l'empenyeren a hipotecar o malvendre les propietats que havia anat adquirint a Tarragona i morí arruïnat.⁷

La realització del retaule major de l'església de Santa Maria Assumpta de Sarral la va contractar Francesc Bonifàs amb Mn. Jaume Pinyes –com ja s'ha dit, era qui havia encarregat el disseny de l'obra al seu germà Lluís Bonifàs–, i amb els primers administradors de l'obra del retaule, cinc habitants de Sarral: Pere Martí, Andreu Vivió, Joan Tarragó, Francesc Miró i Joan Morell. Com ja va comentar Cèsar Martinell en el seu estudi sobre Lluís Bonifàs, la quantitat acordada, 6.200 lliures, sembla molt elevada, si es compara, per exemple, amb el total estipulat per l'escultor per una obra tan important com el cadirat del cor de la Seu Nova de Lleida, que sense comptar la fusta es va fixar en 8.690 lliures.⁸

Possiblement el retaule de Sarral s'hauria concebut amb unes dimensions considerables, de tal manera que va ser precisa la col·laboració d'un escultor sarralenc, Isidre Espinalt i Vellet (1735-1800). Net d'Isidre Espinalt i Serra-rica, l'iniciador d'una nissaga d'escultors instal·lats a Sarral des del final del segle XVII, Isidre Espinalt i Vellet té actuacions documentades entre 1758 i 1796 a l'església parroquial de Sarral (retaule del Sant Crist, imatge del Sant Crist, retaule major, retaules de la Mare de Déu dels Dolors i de la Santíssima Trinitat), i a l'ermita dels Sants Cosme i Damià de Sarral. També a l'Espluga de Francolí, Forès, Barberà de la

Conca, Ciutadilla, Pontils, Guimerà, Nalec i Poboleda, entre altres poblacions. Havia col·laborat en alguns treballs amb Lluís Bonifàs i Massó, cosa que explica la seva intervenció ensems amb Francesc Bonifàs al retaule de Sarral.⁹

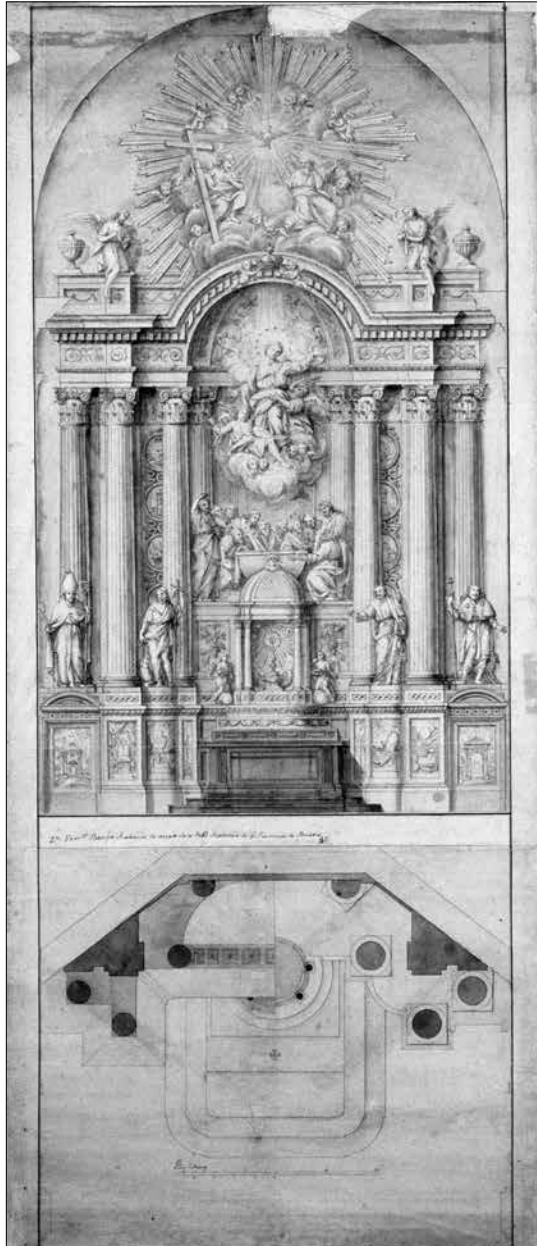
Aquest, juntament amb la seva família, es va instal·lar provisionalment en aquella població mentre duia a terme la feina. Se'n dedueix que, en comptes de treballar al seu taller de Tarragona, hauria realitzat l'obra in situ. Se sap que residia a Sarral gràcies a una nota documental de l'arxiu parroquial que constata que el tres de novembre de 1776 una filla seva anomenada Tecla, rebia la confirmació a la parròquia de la població de mans del rector, Mn. Jaume Pinyes: «Bonifàs. Thecla, filla de Francesch Bonifàs, y de Thecla Bonifàs y Fort. Padrina Theresa Bonifàs».¹⁰ Francesca Tecla Maria Eulàlia Bonifàs i Fort havia nascut a Tarragona el 13 de febrer de 1764; per tant, tenia dotze anys quan va rebre la confirmació. Era la quarta filla de l'escultor. Aquest s'havia casat en primeres núpcies l'any 1755 amb la val·lenca Francesca Botí, que era neboda de l'esposa del seu germà Lluís. El matrimoni va tenir dos fills, nascuts a Tarragona. La dona va morir en 1759 i dos anys més tard l'escultor es tornava a casar amb Tecla Fort, de Tarragona, amb qui tindria sis fills més. De la seva descendència només sobrevisqueren un fill del primer matrimoni, Pau, i dues filles del segon, Francesca Tecla Maria Eulàlia, coneguda com a Eulàlia, nascuda en 1764 com ja s'ha dit, i Teresa Maria Tecla, nascuda en 1766 i coneguda com a Teresa.¹¹ Teresa, amb deu anys d'edat, fou padrina de la seva germana en la cerimònia de confirmació.

L'obra es va acabar el dia 12 de desembre de 1777. No se'n conserva cap descripció ni dibuix. Amb tot, podem imaginar un aspecte no gaire diferent del que mostra un esbós d'un retaule dedicat també a la Mare de Déu Assumpta, signat per Francesc Bonifàs i datat després de 1771, que es conserva al Museu de Valls.¹² Es tracta d'un dibuix a la ploma i aiguada sobre paper verjurat, on s'hi representa l'alçat i la planta del retaule. Com era habitual a les obres dels Bonifàs, és de tipus edicle, amb planta còncava i tres cossos d'alçada. El cos inferior el constitueixen el basament, la mesa de l'altar i el sagrari tipus templet. La fornícula del cos central mostra a la part superior un relleu amb l'Assumpció de Maria, envoltada de núvols i de caps d'àngels, mentre que a la part inferior els apòstols envolten el sepulcre de la Mare de Déu. Flanquegen la fornícula quatre columnes per banda, amb dues imatges exemptes de sants a cada costat. Les columnes sostenen un entaulament, al cim del qual es troba un relleu amb la Santíssima Trinitat, envoltat de raigs.

El retaule major de Sarral no va estar exempt de certa polèmica. El 23 del mes de desembre del 1777, Joan Barrot, síndic de la vila, va lliurar a Francesc Bonifàs un requeriment en nom de l'ajuntament i dels nous administradors de l'obra del retaule major. Llavors l'escultor va acudir al notari Ramon Fàbregas de Tarragona, davant del qual va fer una declaració. Tot i que en aquesta no s'especifica la naturalesa del requeriment rebut, sembla evident que tant l'ajuntament com els nous administradors exigien una visura o peritatge de l'obra. Es tracta d'un procediment en què un professional expert aliè dona la seva opinió sobre la qualitat de l'obra realitzada i sobre l'adequació al pressupost acordat prèviament. Francesc Bonifàs va declarar que ell havia tingut els tractes referents al retaule major de Sarral amb Mn. Jaume Pinyes, rector de la parròquia, i amb els primers administradors, que els havia fet el lliurament de l'obra i que no reconeixia els nous administradors. Va afegir que en el seu moment els havia dit que l'avisessin per a procedir a l'elecció d'un expert que s'encarregaria de la visura, cosa que no havien fet. Finalment, va nomenar com a pèrit l'escultor Josep Vila, de Reus, però va voler fer constar que no ho feia obligat pel requeriment dels nous administradors, sinó per pròpia voluntat.¹³ Josep Vila, nascut a Reus l'any 1711 i documentat fins al 1780, va realitzar diverses obres a Altafulla, Tarragona, Almostrer i Reus. L'any 1765 havia intervingut a favor de Francesc Bonifàs en una disputa que aquest tenia amb els administradors de la Puríssima Sang de Reus.¹⁴

Arribat l'any 1801 el retaule, que encara no s'havia daurat, però consumit pel foc. Segons va testimoniar el rector de Sarral, Mn. Pere Cabrer, la nit del 25 de desembre del 1801, vora les dues de la matinada, una veïna de la població anomenada Josepa Tarroja, que s'havia vist obligada a sortir al carrer en aquella hora intempestiva per portar a alletar el seu nét, un nadó, va veure que «detràs de la Iglesia ahont estava lo Altar major eixien unas flamas de foch». Va donar l'alarma, però ja era massa tard, l'església cremava tota per dins i el fum sortia per l'òcul de la façana. L'incendi va durar fins a les cinc de la matinada. A l'alba, els veïns de Sarral van comprovar consternats que tot l'interior del temple s'havia cremat, inclosos «retauls bancs orga y cor». Havia cremat també «Lo retaule Major (que) era Magnifich encara que no dorat».¹⁵ És plausible pensar que el foc l'hauria pogut originar una espelma o una llàntia que, per descuit, hauria quedat encesa després de les celebracions del dia de Nadal.

Malauradament, les flames destruïrien gairebé tota la resta de la producció de Francesc Bonifàs. Uns retauls es van cremar en el

Disseny d'un retaule dedicat a Maria Assumpta, firmat per Francesc Bonifàs i datat en 1771. El retaule major de Sarrià possiblement no hauria tingut un aspecte gaire diferent. Museu de Valls. *CRBMC Aymerich/Diaz*

decurs dels aldarulls polítics del 1835. La resta es va destruir en el mes de juliol del 1936. De tota la seva obra només es conserven, a la catedral de Tarragona, un petit retaule i un altre preservat parcialment, una imatge al Museu Diocesà de Tarragona i una talla d'un angelet i l'esbós ja esmentat al Museu de Valls.

Noves dades sobre la nissaga dels Bonifàs

Una gran quantitat de les notes documentals que es van produir al llarg de la vida activa de la nissaga dels escultors Bonifàs va ser exhumada dels arxius i donada a conèixer en una sèrie de publicacions que van sortir a la llum a partir del final del segle XIX. Cal destacar els treballs de diversos estudiosos, com els vallencs Cèsar Martinell, Indaleci Castells i Fidel de Moragas, entre d'altres. Una part considerable de la informació, amb l'adició de noves dades inèdites, es va compilar i ordenar en l'obra monogràfica sobre la nissaga dels Bonifàs publicada l'any 2006.¹⁶ Dos anys més tard un article de la revista *Quaderns de Vilaniu* aplegava més dades sobre els Bonifàs.¹⁷ A partir de llavors s'han conegut algunes noves informacions, tant en forma de dades documentals com de referències bibliogràfiques, de diversa entitat, però totes prou interessants.

El catàleg d'obres de l'iniciador de la nissaga, el besavi Lluís Bonifaci, nascut a França i mort a Riudoms el 13 de desembre de 1697, s'ha ampliat amb una troballa recent en aquella mateixa població, on residia al final de la seva vida. Fins ara se sabia que en 1693 havia contractat amb la confraria del Roser de Riudoms la realització d'un retaule dedicat a la Mare de Déu del Roser, obra que va finalitzar en 1695. El mateix any lliurava a les majoreals de la confraria de les dones de Riudoms una peanya processional per portar la imatge de la Mare de Déu Assumpta.¹⁸ El quatre d'abril de 2019 es publicava a la premsa la troballa casual a l'església parroquial de Riudoms d'un plafó de fusta policromada i daurada amb la representació de la Santa Faç de Crist i la figura d'un àngel a la part superior, un element que, segons sembla, procedia d'un antic pas processional. En 1930 el plafó s'havia inclòs en la remodelació del nou pas de la Pietat o Davallament, obra que va ser destruïda en 1936 però no totalment, havent-se estalviat precisament el plafó, que des de llavors es conservava a l'església. En el decurs de la restauració efectuada per l'empresa Taller Avall de Reus en 2019, la neteja del plafó va permetre recuperar-ne la policromia original i posar-la en relació amb Lluís Bonifaci, que possiblement hauria estat l'autor del primer pas.¹⁹

En referència a Lluís Bonifaci i Sastre, fill de l'anterior, l'arxiu de la parròquia de Sant Joan de Valls conté una nota al llibre d'òbits que informa de l'enterrament d'un albat, innominat, el 15 d'octubre del 1719: «A Bonifaci. Dit die se ha enterrat un albat fill de Lluís Bonifaci Escultor, y de Maria sa Muller ab 12 P^{res}». ²⁰ Fins ara era desconeguda l'existència d'aquest fill. Lluís Bonifaci i Sastre s'havia casat en primeres núpcies amb Maria Anglès, amb la qual va tenir cinc fills: Francesc (Valls, 1707-1708), Baltasar (Valls, 1709-1747), Antoni (Barcelona, 1714-Valls, 1787), el fill enterrat en 1719 que possiblement no hauria estat batejat en haver nascut mort, i Jaume (Valls, 1720-1721). De les segones núpcies amb Maria Brau no va néixer cap descendent. ²¹

Tot continuant amb Lluís Bonifaci i Sastre, cal esmentar algunes referències bibliogràfiques que no es van incloure en els treballs de 2006 i 2008 abans citats. Per exemple, la notícia que donava el P. Altisent en 1974 a la seva *Història de Poblet*, en què s'hi relacionen, a partir de fonts documentals, alguns treballs de l'escultor al monestir pobletà i al santuari del Tallat; la referència es coneixia però de forma indirecta i incompleta. ²² L'abat Genover (1728-1732) va encarregar en 1728 un petit retaule d'alabastre de Sarral i de pedra de Torroja del Priorat, dedicat a la custòdia del Santíssim, que es va col·locar entre dues columnes del deambulatori, a l'església del monestir. L'obra la va sufragar un devot amb l'aportació de 300 lliures. L'alabastre el va subministrar l'escultor de Sarral Isidre Espinalt i Serra-Rica, que a més era comerciant d'alabastre de les pedreres d'aquella població. Hi intervingueren els escultors Pere Pi, Pere i Josep Artigues, de Poboleda, i un tal Mestre Fort. Lluís Bonifaci i Sastre es va encarregar de fer cinc figures d'àngels, pel preu de 112 lliures. Va iniciar la seva feina el 16 de març de 1729 i la va cobrar el 22 de setembre de 1731. El seu fill Baltasar hi va treballar durant nou dies. L'altar va ser destruït en 1835. També va treballar al santuari del Tallat, que des d'inicis del segle XVI depenia de Poblet; juntament amb el seu fill Baltasar i l'escultor Josep Cavallo. El 1729 es varen encarregar de tallar unes imatges de sant Magí, de sant Joan Baptista i dels quatre doctors de l'Església. ²³

En 2008 Virginia Albarrán publicava un article en què es relatava que l'any 1743, amb motiu d'haver-se procedit a fer canvis radicals en el taller d'escultura que s'ocupava de la decoració del Palau Reial que es construïa a Madrid, a iniciativa del rei Felip V, es va demanar als corregidors del país que informessin sobre els escultors

més destacats de cada territori, amb la finalitat de poder-los cridar per tal de col·laborar en la decoració de l'edifici.

L'intendent de Barcelona, Antonio Vartines, va consultar dos escultors de la ciutat i va enviar un llistat dels mestres escultors actius al Principat: «sin omitir expressar a Vuestra Señoría que los que se me suponen de más experiencia y capacidad son los más ancianos quienes por su crecida edad y achaques se crehe dificulten passar a essa Corte». De Barcelona s'esmenten Carles Grau, Agustí Julià i Josep Trull; de Manresa, Pere Costa, Josep Sunyer i Jacint Miquel; de Solsona, Jacint Morató; de Tortosa, Cristòfol Cros; de Valls, Lluís Bonifaci i Sastre. Aquest tenia seixanta anys en 1743 i, tot i que llavors se'l va considerar com d'edat avançada, no moriria fins al 1765.²⁴

Pel que fa a l'actuació de Lluís Bonifaci i Sastre en 1750 a l'orgue de la Pobla de Cérvoles, cal afegir el treball d'Anton Bundó i Nin.²⁵

El recull de notícies referents a Lluís Bonifàs i Massó ha d'incloure les proporcionades per Francesc Murillo, autor que publicava en 2005 un article sobre el convent del Carme de Valls, en què s'esmenten algunes actuacions de l'escultor tretes de l'obra inèdita d'A. Mercadé Ciutat, *Història del convent del Carme de Valls*, que es conserva a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Camp: «De l'interior de l'església cal dir que el 1754 l'escultor vallenc Lluís Bonifàs i Massó va restaurar el monument de la Verge del Carme. Després el tarragoní Josep Lletget va daurar-lo. Més endavant, el 1764, Lluís Bonifàs també va construir el sagrari del convent».²⁶ La informació sobre el monument de Dijous Sant es troba al *Llibre de feines* de Lluís Bonifàs i la descripció de l'obra, destruïda en 1936, consta a l'inventari parroquial de 1933. Es tractava de la transformació d'un antic retaule en monument, obra que li va encarregar el prior del convent en 1754 i per la qual va cobrar 330 lliures.²⁷ En canvi, la informació sobre la construcció d'un sagrari per al mateix convent en 1764, que no figura al *Llibre de feines*, no es va incloure en la monografia de 2006.

Segons informava Albert Ferrer Soler en un article publicat al *Butlletí Arqueològic de Tarragona* de l'any 1952, una de les primeres obres contractades per Lluís Bonifàs i Massó, l'any 1751, va ser una imatge processional de Crist jacent al sepulcre que li va encarregar pel preu de 52 lliures la confraria de Sant Isidre de la Geltrú i que va acabar en el mes de febrer de 1752. També va informar que entre 1774 i 1779 la imatge es va acoblar a un retaule dedicat a

sant Isidre, que hauria estat realitzat per l'escultor barceloní Francesc Gaig. Tant el retaule com la imatge foren destruïts en 1936.²⁸

Possiblement poc temps després de publicar l'article, Albert Ferrer va trametre dues notes mecanoscrites al Dr. Joan Serra Vilaró,²⁹ en què l'informava d'una nova troballa a l'arxiu parroquial de la Geltrú: «Lluís Bonifàs. Escultor. El 23 d'abril 1774 ajusta junt amb Francesc Gaig el retaule de S. Isidre de la Parròquia de la Geltrú amb el rector Dn. Antonio Ucar. El preu fou de 550 ll. barceloneses. Es devia executar segons una traça firmada pel rector y administrador, amb algunes coses més, un pedestal y frisos de talla i una urna amb mig cos de S. Magí. Devia cobrar 210 ll. al assentar el peu, pedestal i 3 imatges; 85 ll. fins a la cornisa i el restant al acabar-se. Els administradors devien anar a buscar el retaule a Vilafranca i fer el gasto de l'escultor els dies que devia assentar el retaule, donar-li assistència de mestre de cases i tornar-lo a casa seva».

Una altra nota manuscrita informa:

«Francesc Gaig escultor. L'any 1774 contracta el retaule de S. Isidre de la parroquial de la Geltrú (vegeu Lluís Bonifàs).

En novembre de 1779 firmà rebut de 90 lliures a compte de les 150 que havien de cobrar en acabar el retaule».

Segons aquesta informació la intervenció de Lluís Bonifàs i Massó en el retaule de Sant Isidre hauria consistit en la realització del disseny, mentre que Francesc Gaig s'encarregà de la realització al seu taller de Vilafranca.³⁰

Abans de la seva mort, esdevinguda en 1783, el canonge i prior de la catedral de Tarragona Ramon de Copons i Oms havia encarregat una imatge de plata de la Mare de Déu de la Mercè a l'argenter barceloní Joan Angeli. Aquest va cobrar 2.322 lliures pel seu treball. Calia afegir a la imatge dues figures de sengles captius alliberats, més alguns àngels i serafins. El model de fusta es va encarregar a Francesc Bonifàs i Massó, que se'n va ocupar de fer-les en 1790 pel preu de 60 lliures. La notícia es va trobar en un full solt a l'arxiu del Museu Diocesà de Tarragona, que ara es custodia a l'AHAT, una nota manuscrita del segle XIX que recollia dades d'algun document ara perdut.³¹

Vistes l'extensa producció i la gran activitat dels membres d'aquesta nissaga, el més probable és que en el futur vagin apareixent noves notícies. Si bé la informació documental és molt important, mai no podrà compensar la pèrdua irremissible de la major part de les seves obres.

Notes:

- 1.-Antoni M. Marsal Bonet: *Santa Maria de Sarral, l'església i la vila. Context històric, descripció, valor patrimonial i connexions culturals*. Valls: Cossetània Edicions, 2017. En 1801 l'església va patir un incendi que va cremar tot el seu contingut i que va afectar també la fàbrica. Fou reconstruïda en 1807. En 1936, durant la Guerra Civil, el temple va ser incendiat i caigué el campanar. Es va tornar a reconstruir en 1945. La darrera restauració data del 2004.
- 2.-Sofia Mata; Jordi París: *Els Bonifàs. Una nissaga d'escultors*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 2006, p. 24-25.
- 3.-L'escultor Lluís Bonifàs i Massó va ser l'objecte d'estudi de diversos treballs de Cèsar Martinell; en especial cal destacar l'obra *El escultor Luís Bonifàs y Massó. 1730-1786. Biografía crítica*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona/ Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona, 1948. Mata-París, 2006, p. 159-276; la bibliografia de Cèsar Martinell referent als Bonifàs es recull a les p. 404-409.
- 4.-Sobre el retaule major de Sarral cal destacar diversos treballs de Cèsar Martinell: «En Francesc Bonifàs, escultor vallenc resident a Tarragona». *Bulletí Arqueològic de Tarragona*, època III, 2 (1921), p. 4. Ídem, *L'art a la seu nova de Lleyda. Estudi històric-crític acompanyat de 151 làmines*. Barcelona: Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña, 1924, p. 72; Ídem, *La seu nova de Lleyda. Monografía artística*. Valls: Imp. d'E. Castells [1926] p. 262. Ídem, 1948, p. 198.
- 5.-Arxiu de la família Llagostera-Bonifàs (Valls). *Llibre de las Fenyas que a començat en lo Any 1752 lo Lluís Bonifàs Menor Escultor de la vila de Valls*. Valls, vers 1760. Fol. 24 (6 d'octubre de 1774). Aquest important document el va donar a conèixer Cèsar Martinell: *Llibre de notes de Lluís Bonifàs i Massó, escultor de Valls, comentat i publicat per Cèsar Martinell*. Valls: E. Castells, Impressor editor, 1917.
- 6.- Enrique Flórez: *España sagrada. Tomo XXIV. Antigüedades tarraconenses*. Madrid: Antonio Marin, 1769. Francesc Bonifàs va col·laborar en aquesta obra amb sis dibuixos signats per ell que van servir de model a les corresponents calcografies a partir de les quals es van fer alguns dels gravats d'algunes edificacions i sarcòfags romans de Tarragona: a la p. 225, el plànol del circ, a la 228, dues vistes de l'amfiteatre, a la 232, l'arc de Berà, a la 238, el sepulcre dels Escipions, i a la 243, el sarcòfag de Prosèrpina.
- 7.-Martinell, 1948. Mata-París, 2006, p. 277-336.
- 8.-Martinell, 1948, p. 298, n. 222.
- 9.-Sobre els escultors Espinalt, Tomàs Capdevila i Miquel: «Una família d'artistes del barroquisme català. Els escultors Espinal (a) Xavalla», *La Cruz. Diario Católico* (Tarragona) 10.721 (16 de juny de 1934) p. 4. Josep M. Grau i Pujol-Roser Puig i Tàrrach: «La nissaga dels escultors

- Espinalt, de Sarral, i la seva producció artística. Algunes aportacions», *Quaderns d'Història Tarraconense* (Tarragona) VIII (1989) p. 75-93.
- Carles Dorico i Alujas: «Els escultors sarralencs de la família Espinalt i les seves obres (I)», *Aplec de treballs* (Montblanc) 16 (1998) p. 71-120, Ídem: «Els escultors sarralencs de la família Espinalt i les seves obres (i II)», *Aplec de treballs* (Montblanc) 18 (2000) p. 131-66, Mata-París, 2006, p. 147-148.
- 10.-AHAT Parròquia de Santa Maria Assumpta de Sarral. Llibre de confirmacions. 1776-1832 (caixa 2, llibre 8), s.f. Notícia proporcionada per Dorico, 1998, II, p. 138, n. 26.
- 11.-Eulàlia Bonifàs i Fort es va casar en 1784 amb un escultor de Sant Pere de Roda de Ter, Josep Moret i Coromines, amb qui es va establir a Barcelona en 1801. Teresa Bonifàs i Fort es va casar en 1797 amb l'arquitecte i pintor Joan Carles Panyó i Figaró, originari de Mataró. Mata-París, 2006, p. 84, 91-92.
- 12.-Mata-París, 2006, p. 287, il·lustració.
- 13.-AHT, Ramon Fàbregas, 1777, sign. 652, caixa 616, f. 165r-165v. Notícia proporcionada per la Dra. Anna Isabel Serra, a qui agraïm la seva col·laboració.
- 14.-Mata-París, 2006, p. 150.
- 15.- Tomàs Capdevila i Miquel: *Sarreal. Notes històriques de la vila*. Valls: Imp. d'E. Castells, 1934, p. 116-117. La descripció de l'incendi es troba novament a A. Morell i Jansà: *Història de Sarreal*. Montblanc: Imprenta Requesens, 1975.
- 16.- Mata-París, 2006.
- 17.- Sofia Mata de la Cruz; Jordi París i Fortuny: «Notes per a completar l'obra Els Bonifàs. Una nissaga d'escultors (2006). Algunes precisions». *Quaderns de Vilaniu* (Valls) 54 (2008) p. 109-117.
- 18.- Mata-París, 2006, p. 32-36.
- 19.- <https://www.diaridetarragona.com/reus/Riudoms-descubre-una-obra-barroca-de-Lluis-Bonifas-el-Vell-20190404-0060.html>
- 20.- AHAT Parròquia de Sant Joan de Valls. Llibre d'òbits 01.04.1708 – 30.12.1733, fol. 181 r., 15/10/1719.
- 21.- Mata-París, 2006, p. 24-25, 36-45.
- 22.- Mata-París, 2006, p. 47, 53.
- 23.- Agustí Altisent: *Història de Poblet*. Poblet: Abadia de Poblet, 1974, p. 601, 604.
- 24.-Virginia Albarrán Martín: «Se buscan escultores para el nuevo Palacio Real de Madrid». *Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología* (Valladolid) LXXIV (2008) p. 203-218.
- 25.-Anton Bundó i Nin: *L'orgue barroc de la Pobla de Cérvoles. Construcció i restauració. 270 anys d'història (1750-2020)*. Recull històric [pdf] p. 46.
- 26.-Francesc Murillo Galimany: «El convent del Carme de Valls (i III)», *Cultura*. AAEET (Valls) 656 (març 2005) p. 4-9.
- 27.-Mata-París, 2006, p. 144, 170-172.

- 28.- Albert Ferrer Soler: «Los escultores Luis y Francisco Bonifàs. Nuevas aportaciones a su estudio», *Boletín Arqueológico* (Tarragona) any LII, época IV (1952) p. 310-317. Mata-Paris, 2006, p. 159.
- 29.- AHAT. Fons Joan Serra Vilaró. El Dr. Joan Serra Vilaró (Cardona, 1879 – Tarragona, 1969), prevere i canonge de la catedral de Tarragona, fou historiador i arqueòleg; va excavar el fòrum romà i la necròpolis paleocristiana de la ciutat.
- 30.- Antoni Massanell i Esclassans: «Artistes vilafranquins: pintors, escultors i dauradors (segles XV al XVIII)», *Miscel·lània Penedesenca* (Vilafranca del Penedès) 1 (1978) p. 106; l'escultor Francesc Gaig Baixeres era de Barcelona i es va establir a Vilafranca en contreure matrimoni amb una noia d'aquella població. Va morir en 1790. Una filla seva es va casar en 1787 amb l'escultor Sebastià Guasch Coll, de Montblanc. «Notes i ressenyes bibliogràfiques», *Aplec de Treballs* (Montblanc) 26 (2008) p. 249.
- 31.- Sofia Mata de la Cruz: «La imatge de plata de la Mare de Déu de la Mercè de la catedral de Tarragona (1784-1790), una obra de l'argenter Joan Angeli i de l'escultor Francesc Bonifàs». *Congregació de Senyores sota la invocació de la P. S. de N. S. Jesucrist i de la Mare de Déu de la Soledat*. Tarragona, 2014, p. 80-82.
https://www.academia.edu/19811204/LA_IMATGE_DE_PLATA_DE_LA_MARE_DE_D%C3%89U_DE_LA_MERC%C3%88_DE_LA_CATEDRAL_DE_TARRAGONA_1784_1790_UNA_OBRA_DE_L'ARGENTER_JOAN_ANGELI_I_DE_LESCULTOR_FRANCESC_BONIF%C3%80S_Congregaci%C3%B3_de_Senyores_sota_la_invocaci%C3%B3_de_la_P_S_de_N_S_Jesucrist_i_de_la_Mare_de_D%C3%A9u_de_la_Soledat_Tarragona_2014_p_80_82

Rebuda: juny de 2021

Valoració: Dra. Anna I. Serra Masdeu (URV)

Acceptació: setembre de 2021